

KOLOZSVÁR 1850

(Folytatás az 1. oldalról)

kon, mint Pannóniában. Ezt bizonyítja többek között Priskosz rétor, a kelet-római birodalomnak Attila udvarába, a tiszai síkságra küldött követe, aki feljegyezte, hogy útközben olyanokkal találkozott, akikkel igen könnyen megértette magát, mert **azon** nyelven, azaz egy latin népyelven beszéltek. A következő századokból is maradtak feljegyzések — el egészen a X. századig —, amelyek arról beszélnek, hogy Pannóniában is tovább éltek a római telepések utódai. Mindez a római elem folytonosságát bizonyítja — Pannóniában éppen úgy, mint Daciában. Ez a népelem megőrizte nyelvét, szokásait, szellemiségét a szlávokkal való együttélés hosszú évszázadai alatt is. A Dunától északra fekvő területeken végül ez a népelem olvasztotta magába a szlávokat; Pannóniában pedig létezett a magyarok honfoglalásának idején, a IX. század végén is. Tehát egy római eredetű kultúrát is megőrzött talán a magyaroknak azt a döntését, hogy a nyugati keresztény egyházhoz csatlakoztak, római katolikusok lettek, annak ellenére, hogy Bizánc is mindent megtett megnyerésükért.

Mire aztán a Dunától északra eső területeken is eljön a feudális társadalmi berendezkedés ideje, a románok által lakott minden mai tartományban kiterjedt egy újlatin népkialakulásának folyamata, amint ezt az intézmények jellege s főként a fontosabb helynevek bizonyítják. „Zsudekat”, „judeteket” mindenütt találunk ezeken a tájakon, mint ahogyan a szláv elnevezéseket viselő kenézek és vajdák tisztje sem azonosítható teljesen a megfelelő szláv tisztjeikkel. Egyes folyamatok, folyók nevei (Dunára — Duna — **Donaris**; Someş — Szamos — **Samus**; Mureş — Maros — **Marisus**; Criş — Körös — **Crisus**; Olt — **Olt** — **Alutus**; Siret — **Seret** — **Saretos**; Prut — **Prut** — **Pyretus**) vagy ősi géta-dák elnevezésekből származnak, vagy római helynevekből. S ezzel eljutottunk már azokhoz az időkhöz, amikor a Kis-Szamos

völgyében, az egykori dák falu (pagus) s a későbbi Napoca elnevezésű római municipium, illetőleg colonia helyén egy megerősített helység (castrum) jön létre, mellette pedig egy földműves-település; és mindkettő a Clus nevet viseli. Régebbi tudósok s a mai tudomány is keresi ennek a helynévnek az etimológiáját. Egyesek szerint egy Nicolaus nevű személytől kapta elnevezését az új város; mások szláv eredetűnek vélik, s a cliuj (kuls) szóból származtatják. Ismét mások úgy gondolják, s szerintem igazuk van, hogy az új település neve latin eredetű s Kolozsvár földrajzi elhelyezése utal. **Claudo**, **claudere**, vagy **cludo**, **cludere** azt jelenti, hogy bezárni valamit; ebből származott a **clausum** vagy **clusum**, ami zárt helyet jelent. Földrajzi elnevezésben dombokkal körülvett helységet. És tényleg, a Kis-Szamos völgyében kialakuló Kolozsvárt dombok övezik: a Hója, Lomb, a Feleki-tető, a Gyalui dombor. Ma 500—700 méteres magaslatok ezek, de ezer évvel ezelőtt valószínűleg valamivel magasabbak voltak. Az idő sok mindent elpusztít, lefordulótunk, Kolozsvár zártsága stratégiai előnyökkel járt. Védhetőbb volt a város, mint a többiek. A latin nyelvet beszélő itteni lakosság éppen úgy adott latin nevet a helységnek, földrajzi helyzetének megfelelően, mint az Appennini-félsziget közepe táján lakók városuknak, **Chiusinak**. Így aztán a Kis-Szamos menti város ősi neve fennmaradt a századok folyamán, és fennmarad a ránc következő századokban is. A város latin eredetű elnevezéséből alakult ki aztán a magyar elnevezés: **Kolozs**, amihez a megerősített helyet megillető **vár** szócska kapcsolódott. Vagy a német elnevezés: **Klausen**, megtoldva a **burg** szóval. Ilyenformán élt együtt ezen a tájon az őslakosság mindazokkal, akiket a történelem sodort a dombok közé: együtt dolgoztak egymásra hatva, egymástól tanultak, egymástól tanultak meg mindazt, amit aztán ki-ki a maga anyanyelvén nevez meg. Együtt alkotta meg e táj kultúráját minden együttélő nemzetiség, mint ahogyan a maga

saját kultúráját is megteremtette, ezek pedig kölcsönösen hatottak egymásra. Mindig hozzájárultak alkotásaikkal más népek kultúrájának a fejlesztéséhez is; a humanizmus, az újjászülés korában éppen úgy, mint a felvilágosodás vagy a romantika korában, vagy maig — mindenkor. Ugyanakkor: mindenkitől tanultak mindenkor e tájak lakói; közeli szomszédoktól és távoli ismerősöktől egyaránt. Hatott ránk az olasz, francia, németalföldi, vagy a német humanizmus; román, magyar és német tudósaink tanultak Rousseau-tól és Voltaire-től, Montesquieu-től, Pufendorf-tól és Wolfftól is. Ilyen értelemben beszélhetünk közös kultúránkról, amikor az együttélő nemzetiségek népművészetét idézzük, de akkor is, amikor az európai művelődéstörténet egyes jelenségeinek hatásait keressük hazai művelődésünk történetében. Így van aztán, hogy a hazai kultúra legkimagaslóbb román, magyar, német vagy más nemzetiségű képviselői mindig gazdagították Európát, de tanultak is tőle. És ez magyarázza, hogy a haladó társadalmi-politikai törekvések különböző nemzetiségű képviselői milyen gyakran találtak egymásra történelmünkben. Mint például a XVIII. század végének s a XIX. század elejének jakobinus szervezkedéseiben vagy illuminista társaságaiban, Kolozsváron éppen úgy, mint Szegedben vagy más városokban, a legjobb román, magyar és német gondolkodók. A román nép s a romániai magyar és német nemzetiségű szellemi alkotásait éppen olyan kölcsönhatások jellemzik Kolozsváron, mint egész Erdélyben. A kultúra igazi hordozói felülkerekedtek a polgári ideológiáknak a népeket, nemzetiségeket egymásra uszító tendenciáin is, együttműködtek a kölcsönös tisztelet szellemében s megbecsülték egymás alkotásait, az alkotó anyanyelvére való tekintet nélkül. Művelődéstörténetünk ez a haladó hagyománya készítette aztán elő a talajt nálunk a szocialista kultúra alapjainak lerakásához; ez gyorsítja e kultúra kialakításának folyamatát. Legnagyobb iróink, tudósaink példáját követve találtak rá a leghaladóbb és legértékesebb eszmék kimondásánál nélkülözhetetlen közös nyelvre a románok, magyarok vagy németül beszélő mai romániai írók, művészek, tudósok; a szocialista humánus közös eszmeisége kapcsolja legmélyebben össze

őket; ez az eszmeiség biztosítja alkotásaik új tartalmát. Együtt építik, együtt építjük közös hazánk jövőjét, a Román Kommunista Párt elvi irányítására figyelmeztve, Nicolae Ceauşescu elvtársnak, az RKP főtitkárnak, a közvélemény elnökeinek útmutatásait követve, Nicolae Ceauşescu elvtárs egész gyakorlati és elméleti munkája példaadás számunkra, akik a szocialista, a kommunista művészi vagy tudományos alkotás útját járjuk az új társadalomban.

— Arra kérnénk, rektor elvtárs, szíjjon néhány szót azokról a kiadványokról is, amelyeket az Ön vezetésével készítenek elő Kolozsváron történezművelődési a város 1850. évfordulójával kapcsolatban.

— A fentiek jegyében ünnepezzük meg az idén Kolozsvár municipiuma választásának az 1850. évfordulóját. A művészeti rendezvények, a közírói megnyilvánulások és a tudományos összejövészek egyaránt október hónapban kulminálnak, hogy így fejezzük ki magunkat, s természetesen elválaszthatatlanok lesznek azoktól a nagy megvalósításoktól, amelyeket a hazai építés, vagy a nemzetközi kapcsolatok terén ér el egész népünk

minden dolgos fia, akármilyen nyelven beszél is.

Ez a szellem járja majd át tudományos, művészi kiadványainkat is; egyiknek **Istoria Clujului** (Kolozsvár története) lesz a címe, a másiknak, egy művészeti és történelmi albumnak csak annyi: **Cluj 1850** (Kolozsvár 1850). Az előbbi történelmi monográfia; mindannak az objektív, tudományos összegezése, amit a paleolitikumtól máig hozott létre az ember ezen a helyen, ahol ma Kolozsvár falai emelkednek. Reméljük, ez a monográfia az igényesebb olvasók elismerését is kivívja majd, s első közléseivel, újdonságaival a tudományos világ érdeklődését is felkelti. Az album pedig körülbelül 200 reprodukciót tartalmaz, megfelelő magyarázó szövegekkel; mindannak a képmását, amit szellemi és anyagi kultúránk a legmaradandóbbat alkotott ebben a „Szamos menti Athénban”, megint csak a kezdetektől egészen máig, a győztes szocializmus napjainig.

Ennyit a kolozsvári tudósok előkészületeiről. Az **Utunk** olvasói nevében is megköszöntük **Ştefan Pascu** akadémikusnak az évfordulói ünnepségekkel kapcsolatos tájékoztatást. A többi pedig a készülő kötetekből olvassuk majd ki.

Lejegyezte és magyarra átültette: **MAROSI PÉTER**

Tudomány és művészet

(Folytatás az 1. oldalról)

töle inkább függő műalkotások hamarabb „megöregednek” (a „legújabb divat” fiatalosága javára), mint a lassabban, de szolidabban fejlődő termékek, s így az irodalmi mű jobban járhat, mint kezdetben szerencsésebb rokonai.

A technika és a szellem, a tudomány és a művészet, a funkció és az esztétikum közötti összhang szükséglete áthidalja ezeket az aszinkron jelenségeket. Az anyag s a hatás demokratizálása egyetlen művészetben sem tekinthet el a műszaki haladástól. A „Gutenberg galaxis” szintén sajátos technika révén lett az, ami. Vajon nem fog-e megváltozni az életünk, amikor a sokszorosítás technikája olyan tökéletessé válik, hogy a művészeti reprodukció nem lesz silányabb az eredeténél, s a festészet remekei éppúgy bevonulnak lakásunkba, mint a nagy hangversenyek?

Mindaból, amit elmondtam, az következik, hogy a tudományt és a művészetet egyaránt humanizáló hatalomnak látom, hiszen elválaszthatatlanok és kölcsönösen megnevelhetik egymást. Noha viszonylag különböznek, s egyik a másikkal nem helyettesíthető. A tudomány középponti szerepét mindenki elismeri, néha még emberj értelmének rovására is. Ezzel szemben a művészet kritériuma az ember maradt, de sokan felteszik a kérdést, hogy vajon a művészet az ember kritériuma maradt-e. A tudomány „deantropomorfizáló” s a művészet „antropomorf” hangzatai magasradantropocentrizmusban, emberközpontúságban olvadhatnak össze. Különösen a marxizmusban, minden nemes telt — legyen gyakorlati vagy szellemi — az emberért történik.

Ha elfogadjuk a totalitás pártját, akkor a totalitást célzó mozgalmak alapja és keze az emberi érték lesz; akkor az előállított tárgyak majd kiegészítik egymást, de az alakító anyag is alakítani kell

ennek az egyetemes látomásnak az értelmében. Ennek a felfogásnak különösen a művészetet kellene előnyben részesítenie. Mert a művészet az értéket, az érzelmet, az értelmet és az akaratot szerkesztéssel együttműködve befolyásolja. A művészet éppen „közösségszerű” révén járulhat hozzá a társadalom és a szemléiség újjáalakításához. Regisztrálhatjuk külön-külön az ismereteket, az érzékenységet, a kivitelezés gyakorlatának gazdagodását, új formák és képzetek, soha nem látott eljárások megjelenését. De nézzük inkább az **egészet**. Ennek az egésznek az újjáalakításában részt vesz a technika és a tudomány, a filozófia és az erkölcstan, régebbi és újabb művészetek, a múlt és a jelen.

Korunk át szeretne térni az analízisekre s a szintézisre. Új összecsengésekre és új összhangokra. Mi mást jelentene a szocialista társadalom — és alkotói — sokoldalú fejlesztésének eszménye?

JÁNOSI JÁNOS

KANT avagy a filozófus becsülete

Pietista családjában sem láthatott egyebet: a kötelességek szerint kell élni, mert másképp nem lehet. S mi a kötelesség? Most ne feszegetésük, bizonyára az is elegendő, ha a belső parancsnak nevezzik. Hogy ez miből származik? Hát választásból: eldöntöm, mi a kötelességem. Mi az iparos kötelessége, kérdezhetne volna, ha családjában ez nem lett volna valamilyen nagyon gyakorlati dolog, inkább saját kötelességéről gondolkodott, vagyis inkább saját kötelességét teljesítette. Ő ugyanis értelmiségi volt, filozófus, profi gondolkodó, és gondolkodói kötelességét teljesítette.

A gondolkodó kötelessége: végiggondolni a gondolatot. A történelemben itt-ott felbukkanó filozófusok természetesen tudták, hogy kötelességük végiggondolni a gondolatot, és Kant korában már ismerték a nagy filozófusok titkát: az eredeti gondolat végiggondolói közül kerültek ki azok, akik mondani tudtak valamit az embereknek. A gondolkodó nem alkudhat meg: a gondolat megszünteti magát, ha megalkuvó módon megáll a felúton. A cselekvésben abba lehet hagyni valamit, meg lehet békülni a félig sikerülttel is, ki lehet egyezni, de a gondolkodásban mindez lehetetlen. A gondolatot, ha természetellennek bizonyul, el lehet felejteni, de a profi gondolkodónak ki kell mutatnia, miért volt természetlen a gondolat: a gondolkodást nem lehet abahagyni.

Kant csak ennyit tudott: számára nem létezhetnek gátoló külső vagy belső körülmények, képességei és a kor nyújtotta lehetőségek szerint gondolkodnia kell. Puritánus családi hagyományait teljesítette: úgy tett, mint nyereg-

gyártó elei. Csak éppen a maga területén. Nem lehetett rászólni, ráparancsolni, hiszen nem tehetett másként. A gondolatot választotta, és ezzel kész. A döntés idején még nem tudhatta, hogy képes lesz-e valamilyen eredeti teljesítményre, de ha a siker reményében is választott, ez semmiképpen nem határozta meg döntését: egyszerűen erre készítették képességei. Ha rosszul tanul, és nem bízták, akkor bizonyára mesterember lett volna, de hát éppen a gondolkodásra voltak adottságai.

Mivel a város — Königsberg — közösségéhez tartozott, nem különbözött el attól: bárki felkereshette alberti szobájában s nagyon későn saját házában is. Szerették: olyan volt, mint a többiek. Az emberek cselekedtek, amit cselekedtek, s nem volt kitűntetés az egyetemi tanári rang; ahogy nem volt kitűntetés a nyergesmesteri cím sem. Beszások persze voltak, de ezek annyi kötelességgel jártak, hogy csak az vállalhatta, aki éppen a szervezésben volt tehetséges. Königsberg mércéje: a becsület teljesítmény. Mindenki számára éppen ott, ahol tevékenykedett. A jó nyergesmester és a jó filozófus egyenlő rangú polgára volt a városnak.

Senki sem rökönnyödött meg, ha a filozófus elvont gondolatmenetekben hajszolta az Igazságot, és a filozófus sem érzékelte valamiféle veszélyt az igazság kimondásában. A feladata volt kimondani, nem volt ebben semmi különleges. Ebben a néhány ezer lakosú városkában olyan újságot adtak ki, amely szívesen közölte a filozófiai tanulmányokat: a nyergesmesterek számára természetes volt ez. Egyszerű verseny: mindenki tegye a

magáét. A hatalom nyilván beleszólt időnként a szellemi életbe, de ez mit sem változtatott a közönség belső értékrendjén.

Filozófiai fejlődése Kantot egyetlenesen vezette az egyetemi tanszék felé, bár már majdnem 50 éves, amikor magántanárként professzor lesz. A kor ismert problémáival foglalkozik és a rációba vetett mély hit alapján a világ egyetemes törvényeit keresi. A természetegység értelmezésének igényéből születnek első tanulmányai; ezekből bárki észreveheti gondolkodói elmeéletét. Ekkor szerzi meg a becsület munkás közösségi rangját, ekkor halmozza fel a későbbi 16 éves hallgatás számára az erkölcsi tőket.

Mert igaz az, hogy az újabb cselekvés következményeit nem lehet a régi cselekvések következményeivel igazolni, de a gondolkodó sajátos cselekvés: számára a hallgatás is erkölcsi cselekvést jelent. A hallgatás egyszerűen annyit jelent, hogy a gondolkodó nem tudja végiggondolni a gondolatot, vagy a korabeli hatalom nem képes tudomásul venni a végiggondolt gondolatot. Ez két különböző dolog, mindkettő egyszerű azonban. Néma az, aki hallgat? Nem az; csupán beszélni képtelen. Kant 1770 és 1781 között nem külső, hanem belső körülményei miatt hallgat. Szörnyű dologt érlel: addigi filozófiai nézeteinek tagadását. *A tiszta ész kritikáját*.

1724-ben született, tehát 46 éves korától 57 éves koráig tart a csend. Ha megtört, akkor csak hazudni tud: nem hitt már abban, amit metafizikának neveznek, és nem gondolta még végig azt, amiért többé nem bízhatott. Óriási kockázatot vállalt: lehetséges, hogy soha többé nem tud



majd megszólalni, de a hazugságot nem vállalhatja. A gondolkodó gyötrelme az, hogy nem hazudhat: még a kegyes hazugságok is eltorzítják a gondolatot. Inkább a szellemi vagy testi pusztulás, mint a hazugság. A közéletben akkor gyakran taktikáztak: a gondolkodónak csak stratégiája van, illetve tisztessége, ami egy és ugyanaz. Szerencséje volt: eleget élt ahhoz, hogy megírja a *Kritikákat*. 1804-ben halt meg, de már 1797 körül megállt az óra: kiketyegte magát. Ez már a végleges csendhez hasonló hét év volt: nem zavarta különösebben, hiszen elmondta mindazt, amit el tudott mondani. Már komolyan vették és kiröhögtek, amint ez szokásos, tehát érzékelte azt, amit tudott: teljesítette kötelességét. Voltak pillanatai, amikor rendkívülinek tudta teljesítményét, amely rendkívüli volt, de ez nem lényeges. Ezt tudta elmondani, tehát elmondta. És miután mindig azt mondta, valamilyen belső ragyogásban élte végig életét.

Igazsága nem okozott neki valamilyen elégtételt: nem volt benne kajánság. Természetes volt számára, hogy iga-

zat mondott, mást nem tehetett; és nem azért mondott igazat, hogy igaz legyen. Kant a tévedésekhez való jogot védte meg, amikor igazságával nem kérkedett, és nem kívánta az összes többi filozófusok egyetemes hülyeségét bizonygatni. Egyébként is: a gondolkodó hatalma a logika, a hatalom viszont a hatalom mélysége és átfogó volta. Összemérhetetlen mennyiségek, mondta Kant. Ő nem volt patikus: csak gondolkodó volt, — amint „közismert” — korhozköltött, idealista gondolkodó.

Amikor lemondott egy filozófiai babonáról, ekkor valóban kopernikuszi fordulatot hozott létre a filozófiában. Nem elegendő ezt bátor tetteknek nevezni, hiszen ez a kifejezés a konkrét cselekvések jellemzésére alkalmas ugyan, de mit sem mond a gondolkodó indítékairól. Csak következetes volt, s ha ez bátorságnak tetszett utólag, akkor annál jobb. Kopernikus, mikor képtelen volt megmagyarázni a csillagok mozgását úgy, hogy a földet tekintette mozogatlannak központnak, akkor megfordította a kérdést: mi volna, ha a föld forogna, és a csillagok volnának mozogatlannak? Így már ment a magyarázat. Kant is megfordította a metafizikai kérdéscsoportot: ha a tiszta ész fogalmi igazak, akkor hogyan egyezhetnek meg a valósággal? Az addigi metafizika lemondott a tiszta ész fogalmairól, vagy Istenhez kapcsolta azokat, hogy a fogalom és a valóság egységét igazolja. Kant viszont átlátta: ha a megismerés tárgya a világ, akkor a tiszta ész fogalmi illúziók. Nem tudott lemondani ezekről, filozófiai meggyőződéséhez tartoztak. Tehát nem a világ a megismerés tárgya, hanem valami más: a tapasztalat. És a tapasztalat az, ami a tiszta ész fogalmiból származik.

Megfordítani a dolgot, ha

— A Babeş-Bolyai Egyetem s a kolozsvári kutatóintézetek magyar történezei is kivesszik részüket ezekből a munkákból?

— Ezek a kiadványok románok, magyar és német tudósok közös kutatásainak az eredményei. Egy részük az egyetemen ad elő, más részük különböző kutatóintézetekben dolgozik. Nincs lehetőségem e helyen felsorolni a monográfia és az album valamennyi munkatársát. Munkájuk eredményeit felmérhetjük majd a kötetek megjelenésekor.

— Milyen nyelveken jelennek meg ezek a kiadványok?

— Ebből a szempontból is ki szeretnénk elégténi olvasóink igényeit. Az album magyarázó szövegeit hat nyelven jelentetjük meg minden egyes reprodukció mellett: románul, magyarul, németül, angolul, franciául és oroszul. A monográfia rövidített szövege pedig más nyelveken is kiadásra kerül, mint románul.

Ennyit a kolozsvári tudósok előkészületeiről. Az **Utunk** olvasói nevében is megköszöntük **Ştefan Pascu** akadémikusnak az évfordulói ünnepségekkel kapcsolatos tájékoztatást. A többi pedig a készülő kötetekből olvassuk majd ki.

Lejegyezte és magyarra átültette: **MAROSI PÉTER**